

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het gaat niet om de toon maar om de terreur

Cliteur, P.B.

Citation

Cliteur, P. B. (2007). Het gaat niet om de toon maar om de terreur. *Opinio Luris : Rechtsfilosofisch En Rechtstheoretisch Studentenblad*, 6-9. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14626>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14626>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

NIEUW

WEEKBLAD

Opinio

17 - 23 augustus 2007

Paul Cliteur
**Het gaat
 niet om
 de toon
 maar om
 de terreur**

Joost Zwagerman
**De ongelofelijke
 slechtheid van
 God en Allah**

Vier opinies
 over het debat
 van dit moment

Theodore Dalrymple
**Ehsan Jami en
 Salman Rushdie**

Hans Jansen
**De koran
 moet goed
 gelezen
 worden**

Een nieuwe **Briefwisseling**

Programmamaker Sarah Verroen, die lange tijd voor VPRO-radio werkte, houdt het voor gezien: zij emigreert naar Frankrijk. Van haar beweegredenen voor deze belangrijke stap heeft haar landgenote en vriendin Xandra Schutte, publicist en uitgever bij Meulenhoff en woonachtig in Amsterdam, wel een idee. Maar toch, moet je je land wel verlaten als het je hier niet meer bevalt? Of moet je juist blijven en ervoor zorgen dat het beter wordt? De komende weken onderhouden Schutte en Verroen over deze en verwante kwesties een briefwisseling.

Opinio Audio Opinio Mobiel Opinio Multimedia
 Studenten lezen **Opinio** voor de halve prijs € 25

door PAUL CLITEUR

Het gaat niet om de toon maar om de terreur

Na de mishandeling van PvdA-raadslid Ehsan Jami relativeerde Wouter Bos het recht van zijn partijgenoot om zijn opvattingen uit te dragen: 'Op het moment dat Jami, of de mensen om hem heen, dat recht gelijkstellen aan het beledigen van moslims of hun geloof, heb ik geen enkele behoefte me daar als partij achter te stellen.' Het commentaar van Bos is kenmerkend voor het debat over radicaal-islamitische gewelddaden en bedreigingen – steevast wordt verwezen naar 'beledigende' of 'kwetsende' uitlatingen die de slachtoffers van dat geweld zouden hebben gedaan. Volgens Paul Cliteur wordt daarmee de aandacht voor de oorzaken van religieus geweld verdreven door vragen over de 'toon' van de critici. Een essay over straatschenderij en terrorisme, en over de hardnekkige mythe van de toonhoogte.

PAUL CLITEUR is hoogleraar Encyclopedie van de rechtswetenschap aan de Universiteit Leiden. Dit voorjaar verscheen zijn boek *Moreel Esperanto: naar een autonome ethiek* (De Arbeiderspers).

IN ZIJN VOORTREFFELIJKE artikel over terrorisme in *Opinio 19* ('Sluipende ontwrichting'), wijst de Nederlandse terrorisme-deskundige Uri Rosenthal op twee vormen van nieuw terrorisme. Allereerst gaat het vaak om catastrofale acties waarbij zoveel mogelijk onschuldige slachtoffers worden gemaakt (11 september, Madrid, Londen). Ten tweede gaat het om opzichtig, wreed geweld tegen prominente personen. Ter illustratie wijst Rosenthal op de onthoofding van de Amerikaanse journalist Daniel Pearl, op 2 februari 2002,¹ en op de gruwelijke moord op Theo van Gogh, op 2 november 2004.²

Ik wil het hier vooral hebben over de tweede vorm: geweld tegen personen of het dreigen daarmee. Het geval van Ayaan Hirsi Ali is natuurlijk het bekendst, omdat zij na haar vertrek uit Nederland een internationale ster is geworden. Maar intimidaties, grotere en kleinere, komen met grote regelmaat voor.

In oktober 2005 zag de 21-jarige Hasna El Maroudi zich genoodzaakt haar column in *NRC Handelsblad* te beëindigen. El Maroudi, zelf Arabier, had naar het oordeel van woedende Berbers te harde woorden geschreven over de Berbercultuur. De columnist kreeg honderden bedreigingen via e-mail, en ze werd ook direct op straat bedreigd.³

Ook de kunstenaar Rachid Ben Ali werd op straat bedreigd, in januari 2005.⁴ Ben Ali wilde met zijn kunstwerken, die werden geëxposeerd in het Cobra-museum in Amstelveen, een discussie aangaan over de islam. Wethouder Aboutaleb regelde persoonsbewaking voor hem.

Van recenter datum is dat de schrijfster Naima El Bezaz zó intimiderend werd bedreigd dat zij de openbaarheid wilde mijden en zelfs niet op het Boekenbal wilde verschijnen (wat uiteindelijk toch wel gebeurde).⁵

Voordat Theo van Gogh werd vermoord,

werden bedreigingen enigszins gebagatelliseerd; degenen die erover klaagden, werd voorgehouden dat zij niet moesten overdrijven of dat ze een beetje *Zivilcourage* moesten tonen. Maar dat geluid is om begrijpelijke redenen verstomd. Wat merkwaardig genoeg wél is gebeven, is de grote verlegenheid van de Nederlandse samenleving en met name de bestuurlijke en culturele elite met het onderwerp. Noch de overheid noch de culturele elite lijken er goed raad mee te weten. Tegenwoordig wordt het verschijnsel wel onderkend, maar het geweld en de agressie waarmee sommige mensen worden geconfronteerd, worden ‘verklaard’ vanuit het eigen gedrag van die mensen. Zij zouden het geweld als het ware zelf hebben opgeroepen, door de toon en de wijze waarop zij columns hebben geschreven of films of schilderijen hebben gemaakt – het geweld is eigenlijk ‘hun eigen schuld’.

Als dit waar zou zijn, dan zouden we alleen door die columns *niet* te schrijven, die films *niet* uit te zenden en die schilderijen *niet* te maken, het terrorismeprobleem of het probleem van het kleinere maar intimiderende geweld kunnen beteugelen. Dat is een optimistische gedachte. Maar het is zeer de vraag is of het waar is.

LAAT IK PROBEREN het nieuwe terrorisme waarvan Rosenthal gewag maakt, in een breder kader te plaatsen. Het hedendaagse terrorisme heeft specifieke eigenaardigheden die het onderscheidt van oudere en bekende vormen van terrorisme. We kennen het terrorisme dat gericht is op het realiseren van een eigen staat of op een afscheiding van het nationale staatsverband.⁶ We kennen ook het terrorisme dat seculier van aard is en zich richt op politiek-ideologische doelstellingen, zoals dat van de RAF. Deze twee vormen van terrorisme zijn voor westerse mensen in zekere zin verklaarbaar, want zij appelleren aan typisch westerse preoccupaties. In het eerste geval gaat het bijvoorbeeld om de controle over een stuk territorium die men met geweld wil afdwingen. In het tweede geval gaat het om het met gewelddadige middelen realiseren van sociale gelijkheid. Maar in het nieuwe terrorisme gaat het om iets wat voor veel westerse commentatoren en mensen die van die commentaren kennisnemen eigenlijk ‘onbegrijpelijk’ is: het realiseren van een religieuze utopie en het intimideren van mensen die daar kritische kanttekeningen bij plaatsen.

Wat wereldwijd in opkomst is, is een gewelddadige politiek-religieuze ideologie die wel wordt aangeduid als ‘islamisme’ en die geweld niet schuwt. Dat ‘islamisme’ is dus niet identiek aan ‘de islam’, maar het ontleent wel zijn inspiratiebronnen aan heilige teksten en onderdelen van de heilige traditie.⁷ Het zijn die bronnen waarop jongeren zich oriënteren. Het islamisme keert zich tegen de scheiding van kerk en staat, tegen homoseksualiteit, tegen een vrijzinnige omgang met religie, tegen afvalligheid (apostasie), tegen religiekritiek, ja tegen het hele moderne leven.

Nu is dit voor de westerse wereld onbegrijpelijk *geworden*, maar het is niet altijd onbegrijpelijk geweest. Ook in Europa hebben zich chiliastische en apocalyptische bewegingen gemanifesteerd.⁸ Dezelfde intolerante houding die we ten aanzien van afvalligheid en religiekritiek bij Bilal L. (veroordeeld voor het bedreigen van Wilders en in de gevangenis ronselen voor de jihad), Jason W. (die op 10 novem-

ber 2004 een handgranaat naar de politie gooide), Mohammed B. (de moordenaar van Theo van Gogh) en vele kleinere geweldsplegers aantreffen, treffen we ook in Europa aan in de tijd dat de Inquisitie mensen om religieuze redenen veroordeelde en liet executeren.⁹ Maar omdat westerse samenlevingen – ondanks alle schijn van het tegendeel – zo sterk zijn gesecculariseerd, is men dit ‘vergeten’. De Tachtigjarige Oorlog, de Dertigjarige Oorlog, de strijd tussen Arminianen en Gomaristen – het is natuurlijk allemaal wel te vinden in de geschiedenisboeken, maar die geschiedenis hebben de hedendaagse gesecculariseerde lezers niet geïnternaliseerd in de zin dat zij zich werkelijk kunnen voorstellen hoe belangrijk religie enkele honderden jaren geleden was in het leven van mensen. Paradoxaal genoeg geven veel mensen aan zich dat wél te kunnen voorstellen met betrekking tot nieuwe Nederlanders, tot de immigranten en hun kinderen uit de islamitische wereld. Voor deze mensen, zo wordt dan gezegd, is religie zó belangrijk dat men hen niet ‘tot in het diepst van hun ziel’ moet beledigen, zoals bijvoorbeeld de vermoorde Van Gogh zou hebben gedaan. Maar wanneer we dan nader ingaan op wat volgens deze mensen de *homo religiosus* drijft, dan blijkt al snel dat zij zich totaal niet kunnen inleven in het wereldbeeld van Bilal L., Jason W., Mohammed B., Samir A. en de vele anonieme internetbedreigers. Aan hen worden allerlei opvattingen toegedicht die helemaal niet kenmerkend zijn voor het wereldbeeld van religieuze terroristen en kleinere geweldplegers, maar eerder voor het wereldbeeld van volledig gesecculariseerde Nederlanders of gelovigen wier overtuiging tot een vorm van vrijzinnigheid is verdampt en die nauwelijks van een volledige secularisatie valt te onderscheiden.

Kenmerkend voor de hedendaagse gesecculariseerde wereld is een sterk individualistische oriëntatie. Men mag daarom als

Mohammed B. tegen de moeder van Theo van Gogh: ‘Het hele verhaal dat ik mij beledigd zou voelen (...), dat is allemaal niet waar. Ik heb gehandeld uit geloof (...), ik heb uit overtuiging gehandeld, en niet omdat ik uw zoon haat omdat hij mij heeft beledigd als Marokkaan. Ik heb mij nooit beledigd gevoeld’

‘persoon’ niet worden beledigd. Daarom denken veel mensen ook dat L., W. en Mohammed B. als individuen zijn beledigd door het kwetsende karakter van de kritiek op hun godsdienst of door een onheuse behandeling door de Nederlandse samenleving, die hen op het pad van gewelddadig verzet heeft gebracht. Het is de ‘toon’ van de kwetsers geweest die verkeerd was. Volgens veel mensen was de moord op Van Gogh een bevestiging van de stelling dat terroristen scherp reageren op ‘beledigen’. Niemand kon zó scherp beledigen als Theo van Gogh. En Van Gogh werd vermoord. *Dus* werd hij vermoord vanwege die beledigingen, zo denken veel mensen. En aangezien men zelden kritische vragen bij dit veronderstelde causale verband stelt, leidde de moord op Van Gogh dus niet tot een diepgaand debat over de wereldbeschouwing van de moordenaar, maar over de grenzen van het ‘kwetsen’ en ‘beledigen’. Kortom, de focus verschoof van Mohammed naar Theo. Hoe had Theo zo onfatsoenlijk kunnen zijn? Had hij niet al eerder tot de orde geroepen moeten worden?

Daarbij ging men volledig voorbij aan wat de moordenaar zelf in een toelichting op zijn motieven naar voren had gebracht. Tegen de moeder van het slachtoffer zei hij op 25 juli 2005, tijdens de terechtzitting: “Dus het hele verhaal van dat ik mij beledigd zou voelen als Marokkaan of omdat hij mij geitenneuker zou hebben genoemd, dat is allemaal niet waar. Ik heb gehandeld uit geloof. En ik heb zelfs aangegeven dat als het mijn vader was geweest of broertje, ik precies hetzelfde had gedaan. Dus u kunt mij echt niet verdenken van enige sentimentaliteit.”¹⁰ Ook zei hij bij deze zelfde gelegenheid: “Wat ik wel wil dat u weet, is dat ik uit overtuiging heb gehandeld en niet omdat ik uw zoon haat omdat hij een Nederlander is of omdat hij mij heeft beledigd als Marokkaan. Ik heb mij

nooit beledigd gevoeld.”

Deze zinnen zijn, voorzover mij bekend, door geen enkele commentator serieus genomen. En dat is ook niet zo vreemd. Dat een religieus terrorist het – zoals Mohammed B. het zo onverbloemd heeft verwoord – als zijn religieuze plicht kan zien iemand te straffen voor godslastering wanneer de staat in gebreke blijft, is voor hedendaagse gesecculariseerde Nederlanders net zo onbegrijpelijk geworden als Abraham die zijn zoon wil doden als hij een stem uit de hemel hoort (Genesis 22: 1-13) of Jeftha die zijn dochter offert omdat hij dat aan God heeft beloofd (Richteren 11:38). En de Nederlandse overheid blijft ook Oost-Indisch doof voor al die verklaringen waarin religieuze terroristen verklaren wat hen beweegt. En zo blijft men maar herhalen dat ‘beledigen’ en ‘kwetsen’ de directe aanleiding zijn geweest voor die moord. Het islamisme als politiek-religieuze ideologie blijft daarbij een gesloten boek.

Dat was overigens niet alleen zo ten tijde van de moord op Theo van Gogh; het is tegenwoordig nog precies hetzelfde. Het volgende voorbeeld is ontleend aan de actualiteit.

Op zaterdag 4 augustus 2007 werd PvdA-raadslid Ehsan Jami, oprichter van een comité voor ex-moslims, op straat in elkaar geslagen. Volgens Jami waren de daders een Somaliër en twee Marokkanen. Hij hoorde hen roepen: “Hé, kankergozer, wat zit jij nou te lullen over de islam?” Jami was ondanks de bedreigingen aan het adres van Hirsi Ali en de moord op Van Gogh noch door de lokale noch door de nationale autoriteiten in een beveiligingsregime opgenomen, hoewel toch algemeen bekend was dat hij met enkele anderen in september 2007 een comité van ex-moslims zou presenteren. Naar het oordeel van experts op het gebied van afvalligheid, zoals de Nederlandse journalist Michiel Hegener¹¹ en de islamdeskundige Ibn Warraq¹², rust op afvalligheid in de islamitische wereld een groot taboe.¹³

Mensen die de boeken van deze experts niet hebben gelezen, hadden in de krant wel kunnen lezen over Abdul Rahman.¹⁴ Tegen Abdul Rahman werd begin 2006 in Afghanistan de doodstraf geëist omdat hij van de islam naar het christendom was overgegaan. De 41-jarige man dreigde ter dood te worden veroordeeld door een sharia-rechtbank. Er werd internationaal geprotesteerd tegen deze vorm van rechtspraak. De president van Afghanistan zat met de zaak in zijn maag en verklaarde dat de doodstraf, als die zou worden opgelegd, niet ten uitvoer zou worden gebracht. De Afghaanse rechter verwees de zaak vervolgens terug naar het Openbaar Ministerie, vanwege ‘vormfouten’ die zouden zijn gemaakt door de aanklagers. Dit leek uitkomst te bieden voor Rahman, maar op 27 maart 2006 gingen meer dan duizend Afghanen in de noordelijke stad Mazar-e-Sharif de straat op om te protesteren tegen de mogelijke vrijlating van Rahman. Let wel: er werd dus niet vóór zijn vrijlating geprotesteerd, maar tégen. Uiteindelijk bood asiel in het buitenland uitkomst voor zijn precaire situatie.

Dit alles zou voldoende redenen moeten zijn om te beseffen dat radicale jongeren – geïnspireerd door een land als Afghanistan – zich keren tegen geloofsafval als zodanig. Dat is echter voor de westerse media en burgers in Europa zó onbegrijpelijk dat men de oorzaak van het geweld tegen Jami

– net als dat tegen Van Gogh en Hirsi Ali indertijd, of tegen Salman Rushdie nog eerder – blijft zoeken in de toon en bewoordingen waarop hij zijn opvattingen naar buiten brengt.

Het verklaren van geweld vanuit wat men het ‘kwetsen’ en ‘beledigen’ door de slachtoffers van het geweld noemt, begint eigenlijk al bij de verslaglegging in de kranten. Zo staat in *nrc.next* dat de bedreigingen aan het adres van Jami begonnen ‘na publicatie van een interview in *Trouw* waarin Jami de profeet Mohammed een “crimineel” en een “verschrikkelijke man” noemde, die te “vergelijken” was met Osama bin Laden of Saddam Hussein. Eerder al had Jami gezegd dat er bepalingen in de koran staan die “achterlijk” zijn.¹⁵

Voor de Nederlandse krantenlezer wordt de mishandeling van Jami daarmee enigszins ‘begrijpelijk’. Een profeet een ‘crimineel’ noemen of een ‘verschrikkelijke man’, is dat niet een vorm van schelden? Het roept herinneringen op aan een uitspraak van Hirsi Ali, waarin zij de profeet als ‘tirannieke’ en ‘pervers’ omschreef.¹⁶ Wat kan de zin van dergelijke uitspraken zijn? Ook het woord ‘achterlijk’ is bijzonder beladen geraakt, omdat het herinnert aan een uitspraak van Pim Fortuyn. Door het eindeloos herhalen van de uitspraken van deze mensen in de media worden de geesten rijp gemaakt voor de opvatting dat we niet zozeer met een probleem van religieus terrorisme door radicaliserende jongeren te maken hebben, maar met het verbaal terrorisme van een onfatsoenlijke intelligentsia. Vandaar is het nog maar een kleine stap naar de stelling dat wie kaatst, de bal moet verwachten, en dat verbale woestelingen dus niet verbaasd moeten zijn dat zij fysiek geweld uitlokken.

In *nrc.next* had natuurlijk moeten staan dat de bedreigingen aan het adres van Jami begonnen ‘na publicatie van een interview in *Trouw* waarin hij had aangegeven dat er in de islamitische wereld een taboe op afvalligheid rust en dat hij voornemens was in Nederland een comité voor ex-moslims op te richten’. Maar dat staat er niet. Dit heeft te maken met het feit dat journalisten – net als het grote publiek en vooral de culturele elite – in de ban zijn van de mythe dat het beledigen de radicalisering in de hand werkt: de gedachte dat geweld een reactie is op geestelijke wonden die zijn geslagen door agressieve schrijvers.

Deze theorie heeft zich diep geworteld in de Nederlandse samenleving. Zij wordt drie keer per week in drie verschillende publicaties (*NRC Handelsblad*, *Trouw* en *HP/De Tijd*) in min of meer identieke bewoordingen herhaald door J.A.A. van Doorn. De theorie vindt ook aanhang in de hoogste regionen van de Nederlandse samenleving. In december 2004 sprak de koningin in haar traditionele kersttoespraak de volgende zin uit: “Extremisme, in woord en daad, splijt de gemeenschap.” Ook daarin zou men kunnen lezen dat kwetsen en beledigen een vorm van ‘extremisme’ is.

Nu spreekt het voor zich dat iedere verstandige criticus van een sociaal kwaad zal vermijden ‘onnodig’ te provoceren of te kwetsen. Als hij al kwetst, dan kan dat twee redenen hebben. De eerste reden: hij doet het onbedoeld, maar het gebeurt omdat hij zich niet realiseert hoe gevoelig iets aankomt (merk trouwens op hoe vaak ‘beledigende’ passages uit interviews afkomstig zijn). De tweede reden kan zijn dat de criticus zich wel realiseert dat een ander zich beledigd zal voelen door hetgeen hij

Als religieus geweld zou worden uitgelokt door beledigingen, dan zouden we alleen door die columns *niet* te schrijven en die films *niet* uit te zenden het terrorismeprobleem kunnen beteugelen. Een optimistische gedachte, maar het is de vraag of dat waar is

naar voren brengt, maar dat hij dat toch verantwoord acht omdat er een hoger doel mee wordt gediend. Dat laatste is vaak de houding van sociale hervormers die controversiële zaken op de agenda zetten, maar soms ook van wetenschappers. Darwin worstelde met het publiceren van zijn theorie omdat hij zich realiseerde dat velen in hun religieuze overtuiging zouden worden gekwetst (ook zijn eigen vrouw). Toch publiceerde hij zijn boek, omdat hij meende dat de ontwikkeling van de biologie (het hogere doel) daarmee gediend zou zijn.

Het is dus een onjuiste en eigenlijk ook malicieuze aantijging te beweren dat wanneer een groep zich als ‘gekwetst’ opstelt als gevolg van uitlatingen van een andere groep, deze laatste groep geen ander doel zou hebben dan het kwetsen van de eerste groep.

Het ergste daarbij is overigens niet de genoemde boosaardigheid, maar de fatale uitwerking ervan op het antiterrorismebeleid. Het koesteren van de mythe van de gekwetste gevoelens als oorzaak van radicalisering staat een adequaat begrip van de oorzaken van religieus terrorisme en religieus gemotiveerd geweld in de weg. Zolang die mythe wordt gekoesterd, zal een effectief beleid ter bestrijding van het geweld uitblijven.

Wat bewoog Bilal L. om Geert Wilders te bedreigen? Het grote publiek denkt: L. was beledigd door de extremistische uitspraken van Wilders, en het is dus enigszins begrijpelijk dat zo’n jongen zich in het nauw gedreven voelde. Extremisme roept tenslotte extremisme op. En omdat Wilders al een waslijst van extremistische uitspraken op zijn naam heeft staan, voelt *NRC Handelsblad*, *nrc.next* of een andere krant zich niet meer geroepen om deze uitspraken nog even te herhalen, want we weten *sowieso* al dat ze de oorzaak zijn voor zijn precaire situatie. Bij een nieuwkomer

als Jami moeten die uitspraken echter nog even worden ingeprent, om de boodschap over te brengen dat de bedreigingen een reactie zijn op de ‘toon’ en niet op de ‘inhoud’ van wat er gezegd is.

De boodschap dat fysiek extremisme een min of meer begrijpelijke reactie is op verbaal extremisme was ook de hoofdstelling van het boek van Ian Buruma over Van Gogh, een boek dat ondanks het feit dat de schrijver al vele jaren in de Verenigde Staten woont, een typisch Nederlands boek is.¹⁷ Buruma’s boek verwoordt haarscherp de houding van de Nederlandse politieke, bestuurlijke en culturele elite ten aanzien van het religieus gemotiveerd terrorisme. Maar wat men vergeet, is dat – om maar één voorbeeld te noemen – Bilal L. ook de Amsterdamse hoerenbuurt wilde opblazen. En dat de Amsterdamse wallen nu niet bepaald een speciaal project van Wilders’ PVV zijn. Men staat er niet bij stil dat de islamisten die de straat op gingen om te protesteren tegen de vrijlating van Abdul Rahman, een verandering van geloof op zichzelf reden genoeg vinden om geweld te gebruiken. Dat heeft helemaal niets te maken met uitspraken van Abdul Rahman waarin deze ‘uit de bocht vliegt’. Hij heeft slechts die hele simpele wens om de islam in te ruilen voor het christendom.

Men vergeet ook dat B., nog altijd de bekendste religieuze terrorist van Nederland, verschillende keren heeft verklaard dat hij geen aanstoot neemt aan beledigingen, maar aan het principe van de vrijheid van meningsuiting als zodanig. Maar als zelfs de verklaringen van B., waarover in de media uitgebreid is bericht en geschreven, geen enkele indruk op het Nederlandse publiek maken omdat men liever zelf iets fantaseert dan kennis te nemen van de beweegredenen van de dader, dan kan men zich toch wel ernstige zorgen gaan maken over de *state of denial* waarin het grote publiek en de elite zich bevinden.

Ook bij de leider van de PvdA, Wouter Bos, lijken we de mythe van het beledigen weer tegen te komen. In een interview dat gewijd is aan het geweld tegen zijn partijgenoot Jami, geeft Wouter Bos aan geen moeite te hebben met geloofsafval. “Maar op het moment dat hij, of de mensen om hem heen, dat recht gelijkstellen aan het beledigen van moslims of hun geloof, heb ik geen enkele behoefte me daar als partij achter te [scharen].”¹⁸ Uit deze woorden kunnen we opmaken dat er de gegronde vrees bestaat dat ook Bos in de ban is geraakt van de mythe dat geweld wordt veroorzaakt door kwetsen en beledigen. Nog onverbloemder wordt deze mythe verwoord door Mohammed Rabbae, die in een commentaar op de kwestie-Jami schrijft: “Voor sommige critici van de islam is het makkelijker de scheldkanonnades op afstand te hanteren dan het debat met argumenten aan te gaan. Scheldkanonnades lossen geen problemen op, maar versterken wel het radicaliseringsproces onder moslims. De vicieuze cirkel van provocaties en geweld is dan rond.”¹⁹

Hierin kan men twee punten onderkennen. Allereerst valt op dat één enkele uitspraak die iemand zich misschien eens heeft laten ontvallen, wordt opgevoerd als ‘scheldkanonnades’ (meervoud). Het tweede dat naar voren komt, is dat die vermeende scheldkanonnades het radicaliseringsproces onder moslims zouden verklaren. Dat is uiterst onwaarschijnlijk, omdat er niemand is die ‘scheldkanonnades’ uit. De enige die zich daaraan zou hebben overgegeven, is al lange tijd geleden vermoord, en sindsdien is het op dat front muistil. Niettemin wordt de mythe van de scheldkanonnades ijverig gekoesterd. Dat blijkt ook uit het vervolg van wat Wouter Bos in het eerder genoemde interview zegt: “De methoden van Aboutaleb, Marcouch, Albayrak en Arib, maar ook van Asscher, Koole, Bos en Terstall om hetzelfde te bepleiten, zijn vele malen effectiever.” Zijn deze felicitaties van Bos aan zijn partijgenoten (en zichzelf) niet wat voorbarig?

Het probleem lijkt het volgende te zijn: op het moment dat radicale jongeren of jihadisten worden geconfronteerd met kritiek die zij totaal niet als bedreigend ervaren, laten zij niets van zich horen. Worden zij daarentegen geconfronteerd met een aanpak die bij hen een gevoelige snaar raakt, dan reageren zij met geweld. Het feit dat er op de methoden van sommige van de genoemde politici helemaal niet wordt gereageerd, heeft niet te maken met het ‘fatsoenlijke karakter’ van hun interventies, maar met het feit dat ook maar niemand iets van die interventies heeft gemerkt, ook de tot jihadisme geneigde jongeren zelf niet. Men kan bijvoorbeeld niet zeggen dat mevrouw Arib de schrik van radicale jongeren is. Zij kennen haar niet eens. Ook het grote publiek had waarschijnlijk nog nooit van mevrouw Arib gehoord. Zij werd pas bekend toen Geert Wilders aan de orde stelde dat zij een dubbel paspoort had.

Op het moment dat radicalen en jihadisten merken dat een beleid wordt gevoerd dat impact op hun leven heeft, ontstaat vanzelf een terroristische belangstelling. Die terroristische belangstelling gaat ook uit naar mensen die zich op de meest fatsoenlijke, niet-kwetende en niet-beledigende manier uitlaten. Laten we twee voorbeelden uit de kring van Bos geven om dit te illustreren.

In november 2002 kwam de Amsterdamse burgemeester Cohen met een plan

om religie (dat wil zeggen: de islam) voor de integratie te gaan gebruiken.²⁰ De gedachte achter dat plan was bij sommige schrijvers over dit onderwerp welbekend: via de 'gematigde' moslims zouden we de radicalen moeten proberen te apaiseren. En: als Geert Wilders meent dat 'gematigde' moslims niet bestaan, heeft hij ongelijk, want de gematigde islam en gematigde moslims bestaan wel degelijk. Sterker nog, het grootste deel van de moslims is 'gematigd'.

Wat Cohen hier over het hoofd ziet, is dat de 'gematigde islam' voor radicalen een net zo grote, zo niet grotere provocatie vormt dan alle verzamelde columns van Theo van Gogh bij elkaar. Het voorstel van een burgemeester, van wie de naam doet vermoeden dat hij een joodse achtergrond heeft, voor het inzetten van 'hun' zui-vere godsdienst om 'ware moslims' van het rechte pad te laten afdwalen, zien zij als een ongehoorde provocatie. Daarom staat in de brief die Mohammed B. op het ontzielde lichaam van Van Gogh had vastgepind: "Wat vindt u van het feit dat er een burgemeester in Amsterdam aan het roer staat die een ideologie aanhangt waarin Joden tegen niet-Joden mogen liegen?"²¹ Zo ervaren zij dat dus: als liegen. Uiterst provocerend.

Een tweede voorbeeld van een uiterst fatsoenlijke en niet-beledigende politicus die niettemin de woede van de radicalen opwekt, is natuurlijk de door Bos genoemde wethouder Aboutaleb. In een interview uit april 2005 zei hij: "Ja, ik word bedreigd. Niet omdat ik mij beledigend over de islam of over de profeet heb uitgelaten, maar omdat ik, in een reactie op een publicatie over het boek *De weg van de moslim* – waarin staat dat homoseksuelen van vijf hoog naar beneden gegooid dienen te worden – heb gezegd dat het een oproep is tot het verrichten van een daad die in strijd is met de rechtsorde in Nederland. Zo simpel is het. Ik heb niet verwezen naar de islam, ik heb verwezen naar de wet. Ik ben wethouder, ik houd de wet. En in die wet staat, onder andere, dat het vermoorden van onze medemens niet is toegestaan."²²

Deze passage geeft aan dat de ook door mij bewonderde Aboutaleb in 2005 nog niet zoveel inzicht had in de aard van de wereldbeschouwing van het religieuze terrorisme en het islamisme waarmee hij op zo ruwe wijze werd geconfronteerd. Hij geeft zelfs letterlijk aan niet te begrijpen waarom hij wordt bedreigd. Hij heeft ten slotte de profeet niet beledigd. Hij heeft zich niet negatief uitgelaten over de islam. Nogmaals: "Ik begrijp helemaal niet waarom ik word bedreigd. Ik zou ook niet weten hoe ik nu mijn toon zou moeten matigen. Ik ben de matigheid zelve!"

De bal ligt als het ware recht voor het doel, maar Aboutaleb kan hem er toch nog niet inschoppen. Wat had hij dan wel moeten concluderen?

De conclusie die Aboutaleb hieruit had moeten trekken (en misschien privé inmiddels ook wel heeft getrokken), is dat een officieus maar hardnekkig volgehouden uitgangspunt van het Nederlandse beleid in de omgang met religieuze en etnische minderheden, in het bijzonder het beleid van zijn eigen partij, prijsgegeven moet worden. Niet de toon maar de inhoud van de bewoordingen vormen voor geradicaliseerde jongeren een steen des aanstoots. Wie expliciet kiest voor de scheiding van kerk en staat, de legitimiteit van homoseks-

sualiteit (zoals Aboutaleb deed), het gedogen van prostitutie (waartegen Bilal L. zich verzette), de vrijheid van meningsuiting (die Mohammed B. in zijn slotwoord voor de rechtbank afwijst), de vrijheid van geloof (inclusief afvalligheid of het veranderen van geloof) is fout en een potentieel voorwerp van terroristische aandacht.

Geradicaliseerde jongeren voelen zich niet in eerste instantie beledigd, gekwetst, gemarginaliseerd, economisch kansloos of gefrustreerd door 'scheldkanonnades'. Nee, ze zijn in de ban van een religieus-politieke ideologie. De arabist Leo Kwartan formuleert het vele malen beter dan prominente politici wanneer hij schrijft: "In werkelijkheid is Mohammed B. geen gek, maar een manifestatie van een kleine maar snel groeiende stroming binnen de militante islam die ervan overtuigd is dat de wereld op een Apocalyps af raast – een proces waarin de oprechte moslim niet passief kan blijven."²³ Wat Kwartan hier over B. zegt, geldt ook voor vele andere jongeren.

De confrontatie tussen het 'islamisme' en de democratische rechtsstaat is dus voor een belangrijk deel een geestelijke strijd. Het is een strijd die niet alleen met justitiële middelen kan worden gewonnen: het opsporen, vervolgen en veroordelen van religieuze terroristen. Religieuze terroristen zullen moeten worden bestreden in hun gedachtegoed. Maar daarvoor is allereerst van belang dat men erkent dat dit gedachtegoed bestaat, dat men het wil bestuderen en dat de Nederlandse elite breekt met het cultiveren van de mythe dat belediging en kwetsing de voornaamste oorzaak zouden zijn voor radicalisering.

Het is ook van belang dat de leden van de elite bereid zijn om op basis van hun opvattingen te handelen. Het is niet voldoende dat men zegt: 'O, ja hoor, vrijheid om van godsdienst te veranderen, daar ben ik voor.' Het gaat erom dat dit principe (op welke toon geuit dan ook) hoogst omstre-

Iedereen mag ervoor kiezen in stilte van geloof te veranderen, maar tot het grondrecht van de vrijheid van godsdienst behoort ook dat je zelf mag kiezen of je dat publiek wilt maken of niet. Vrijheid van godsdienst op kousenvoeten is een ernstige inbreuk op die vrijheid

Terror im Zeichen der Apokalypse, Wilhelm Fink Verlag, München 2006. In het algemeen over religie en politiek in de moderne tijd: Andresen, Karen en Stephan Burgdorff, red., *Weltmacht Religion. Wie der Glaube Politik und Gesellschaft bestimmt*, Deutsche Verlags-Anstalt, München 2007; en Burleigh, Michael, *Sacred Causes. Religion and Politics from the European Dictators to Al Qaeda*, Harper Press, Londen 2006; Burleigh, Michael, *Earthly Powers. Religion and Politics in Europe from the Enlightenment to the Great War*, Harper Perennial, Londen en Sydney 2006 (2005).

9 Zie daarover: Green, Toby, *Inquisition. The Reign of Fear*, MacMillan, Londen 2007; Bennassar, Bartolomé, *Brève Histoire de l'Inquisition: L'intolérance au service du pouvoir*, Fragile, Gavaudun 1999; Pérez, Joseph, *The Spanish Inquisition. A History*, Profile Books, Londen 2004.

10 De tekst van de verklaring die de moordenaar van Van Gogh tijdens zijn proces heeft uitgesproken, is te lezen op: <http://www.nos.nl/nosjournaal/dossiers/terreurniederland/verklaringbtekst.html>.

11 Hegener, Michiel, *Vrijheid van godsdienst*, Contact, Amsterdam/Antwerpen 2005.

12 Warraq, Ibn, red., *Leaving Islam. Apostates Speak Out*, Prometheus Books, Amherst, New York 2003.

13 Een oud boek over dit onderwerp kan men nog steeds met vrucht lezen: Zwemer, Samuel M., *The Law of Apostasy in Islam. Answering the Question Why There Are So Few Moslem Converts, and Giving Examples of Their Moral Courage and Martyrdom*, Marshall Brothers, Londen, Edinburgh en New York 1924.

14 'Christelijke Afghaan zoekt asiel', in: *Trouw*, 28 april 2006.

15 Koning, Petra de, 'Oprichter comité voor ex-moslims mishandeld', in: *nrc.next*, 6 augustus 2007.

16 Zie Hirsi Ali, Ayaan, 'Politiek schadelijk voor mijn ideaal', in: Arjan Visser, *De Tien Geboden*, Rainbow Pocketboeken, Amsterdam 2003, pp. 7-18, p. 10: "Mohammed is, gemeten naar onze westerse maatstaven, een perverse man. Een tiran." Merk trouwens op hoe de politica hier wel een cultuurrelativistisch voorbeeld maakt: 'gemeten naar onze westerse maatstaven'.

17 Buruma, Ian, *Murder in Amsterdam: The Death of Theo van Gogh and the Limits of Tolerance*, Penguin, New York 2006.

18 Sommer, Martin, 'Geloofsafval kan ook zonder te kwetsen', in: *de Volkskrant*, 10 augustus 2007.

19 Rabbat, Mohammed, 'PvdA hoeft afvalligheid niet te vieren', in: *de Volkskrant*, 10 augustus 2007.

20 Cohen, Job, *Vreemden*. Cleveringa-lezing Job Cohen, burgemeester van Amsterdam, uitgesproken op dinsdag 26 november 2002 te Leiden, in verkorte vorm gepubliceerd onder de titel 'Religie helpt bij integratie', in: *NRC Handelsblad*, 26 november 2002.

21 B., Mohammed, 'Open brief aan Hirsi Ali', in: Ermute Klein, red., *Jihad. Strijders en strijdsters voor Allah*, Byblos, Amsterdam 2005, pp. 27-33, p. 28.

22 Visser, Arjan, 'Ik ben allergisch voor onrecht', interview met Ahmed Aboutaleb, in: *Trouw*, 23 april 2005.

23 Kwartan, Leo, 'De eindstrijd nadert', in: *HP/De Tijd*, 31 december 2004, pp. 20-21.

den is en dat de culturele en bestuurlijke elite bereid is daartegen iets te ondernemen. Maar, zullen velen van die elite zeggen: 'Is het dan nodig om verandering van geloof van de daken te schreeuwen? Het is best mogelijk van geloof te veranderen, ook in islamitische kring, als je daar maar niet zoveel ruchtbaarheid aan geeft. Zie je wel, het is een kwestie van toonhoogte.'

Antwoord: iedereen mag ervoor kiezen in stilte van geloof te veranderen, maar tot het grondrecht van de vrijheid van godsdienst behoort ook dat je zelf mag kiezen of je dat publiek wilt maken of niet. Vrijheid van godsdienst op kousenvoeten is een ernstige inbreuk op die vrijheid.

Zolang de bestuurlijke en politieke elite niet van plan is zijn eigen houding te veranderen, zullen straatschenderij en terrorisme ons blijven begeleiden.

1 Zie daarover: Lévy, Bernard-Henri, *Qui a tué Daniel Pearl?*, Parijs 2003.

2 Zie over de moord op Van Gogh: Chorus, Jutta, en Ahmet Olgun, *In Godsnaam. Het jaar van Theo van Gogh*, Contact, Antwerpen/Amsterdam 2005.

3 'De vrijheid bedreigd', in: *NRC Handelsblad*, 6 oktober 2005.

4 Kooke, Sandra, en Henny de Lange, 'Kunstenaars ontdekken de politiek' (over Rachid Ben Ali), in: *Trouw*, 10 februari 2005.

5 Zie: Zwagerman, Joost, 'Laat Naima El Bezaz niet alleen', in: *de Volkskrant*, 9 maart 2007.

6 Zie hierover: Muller, E.R., Spaaij, R.F.J. en A.G.W. Ruitenbergh (met medewerking van M. van Leeuwen, A.C. Molenaar en N. Folkers), *Trends in terrorisme*, Kluwer, Alphen aan den Rijn 2003, p.9.

7 Zie over islamisme: Husain, Ed, *The Islamist: Why I Joined Radical Islam in Britain, What I Saw Inside and Why I Left*, Penguin, Londen 2007; Laroui, Fouad, *Over het islamisme: een persoonlijke weerlegging*, De Geus, Breda 2006.

8 Zie hierover: Trimondi, Victor en Victoria, *Krieg der Religionen. Politik, Glaube und*